

Mit javasol az ellenzék

Jacek Kuron a lengyel demokratikus ellenzék egyik vezéregyénisége. Azok közé tartozik, akiket az augusztusi sztrájkmozgalom kirobbanása idején a hatóságok börtönbe vetettek, s csak a gdanski tárgyalások befejezésekor, a sztrájkbizottság nyomatékos követelésére bocsátottak szabadon. Kuron évek óta újabb és újabb írásokban, nyilatkozatokban körvonalazta a demokratikus ellenzék álláspontját. Cikkeit rendszeresen hozta a külföldi sajtó.

1980 szeptember eleje óta Kuron az új független szakszervezetek központi tanácsadó testületének tagja.

Az alábbi két szöveg közül az elsőt Kuron több mint egy évvel az 1980-as krízis előtt írta. Fejtegetését eredetileg egy engedély nélküli szamizdat folyóirat (a *Biuletyn Informacyjny*) közölte 1979 áprilisi számában. Franciául megjelent a *L'Alternative* című párizsi folyóirat 1979 november-decemberi első számában (fordításunk ennek alapján készült).

A második szöveget Jacek Kuron 1980 július végén írta, még mielőtt a sztrájkok országos méreteket és politikai színezetet öltöttek. A cikket a *Le Monde* című párizsi napilap augusztus 20-i számából vettük át.

Az itt következő megjegyzéseket az az aggodalom szülte, hogy társadalmi robbanás előtt állunk, amelynek méretei felülmúlhatják az 1956 évit és mindazt amit 1970-től 1978-ig megéltünk. Egy ilyen robbanás szovjet katonai beavatkozást vonhat maga után, amelyre azután népi ellenállás lesz a válasz.

Miből fakad ez a sokak által osztott aggodalom? A vásárlóerő olyan mértékben esett, mint aminőre 1953, azaz az első hatéves terv ideje óta nem volt példa. Tudjuk, hogy azóta mindegyik gazdasági krízis, minden életszínvonal csökkenés széleskörű társadalmi tiltakozást váltott ki. A jelenlegi krízis mélyebb mint az eddigiek és ráadásul a köztudatban is válságként jelenik meg. Lengyelország már nem él terror alatt és a munkásharcok sikereinek emléke elevenen él. De ezek a sikerek részlegesen maradtak, ami haragot és bosszúvágyat halmozott föl. A lengyel társadalom elég nyitott ahhoz, hogy a nyugati életmód hatással legyen rá, arról nem is szólva, hogy a Nyugat valóságos mítosszá vált. Az 1970-es évek elején végbement aránylag gyors reálbér-növekedés egy csomó reményt és várakozást szított föl: a jelenlegi visszaesés annál érzékenyebben érinti a közhangulatot. 1976 júniusában a hatalom olyan vereséget szenvedett, amelynek hatása azóta sem múlt el; azóta a társadalom szemében véglegesen lejáratta magát mint kormányzásra képes erő. Az általános bizalmatlanságról számos jel tanúskodik, így például a döntési központok benuhátránya és egy olyan széleskörű társadalmi anarchia, amely szinte példa nélkül áll.

Az a körülmény, hogy nincsen terror, lehetővé teszi új társadalmi elitek jelentkezését; nyugodtan mondhatjuk, hogy ezek az elitek egytől-egyig kritikusak a pártállam hatalmával szemben. De kritikusak a párttagok is, sőt az apparátus emberei is.

A jelenlegi válság egyik új mozzanata, hogy a porondon megjelent, s a lakosságban meglehetősen népszerűsége tett szert az ellenzék. Nem annyira tevékenységének közvetlen hatására gondolok, amely még igen korlátozott, hanem

arra a hatásra, amelyet az ellenzék pusztá léte gyakorol a közvéleményre. Azzal, hogy tevékenységi, tiltakozási modellt kínálnak, az ellenzék kereteket ad az elégedetlenségnek. Létezésének ténye azonban ellenkező hatással is jár: csökkenti a hatalomtól való félelmet, mozgásba lendít, s ennél fogva a robbanás esélyeit növeli. Hasonló hatással volt a lengyel pápa megválasztása is: minthogy a hatóságok mindent megtettek, hogy az egyházat a rendszer ellenségének kiáltsák ki, diadalát a közvélemény úgy könyvelte el, mint a hatalom vereségét.

Az életnívó leszorítása minden társadalmi réteget érint és ez a válság még csak most kezdődik. Egy ilyen helyzetben bármilyen esemény alkalmas lehet arra, hogy lázadást robbantson ki: így például egy jelentősebb sztrájk amely a hatóságok merevségébe ütközik; sorban állók összezördülése egy áruháznál, a rendőrség valamilyen túlságosan brutális fellépése, vagy akár olyasmi, mint ami nemrégiben történt Tychy városában, ahol a hatóságok el akartak távolítani a város közepéről egy fészületet. Minden helyi incidens fellobbanthatja a tüzet országos méretekben és elharapódzását csak a hatóság visszakozása akadályozhatja meg (mint Tychy esetében). De az engedelmények ismétlődése végülis erősíti az ellenállásra való eltökéltséget.

A legkülönfélébb eseményekről tudom elképzelni, hogy robbanáshoz vezetnek s szinte semmilyen fejleményt nem látok, amely ez ellen hatna. Az igaz, hogy az emberek nyugalomra vágnak és megszokott életüket akarják folytatni, de ez még soha nem állt a lázadás, a felkelés, a forradalmak útjában.

Mély meggyőződésem, hogy a harag kirobbanásának, a zavargásoknak katasztrófális következményei volnának, amelyeket minden áron el kell kerülnünk. Ne is beszéljünk a szovjet beavatkozásról; 1970 decembere óta azonban tudjuk, hogy hatóságaink még a tömeges vérengzéstől sem riadnak vissza, s hogy ehhez mindig akad kivitelező.

Az ellenzék a demokráciát és a függetlenséget békés eszközökkel és lépcsőzetesen akarja elérni. Jelenleg a rendszer megdöntésére törekedni kalandorság volna. Egy ilyen vállalkozás költsége kiszámíthatatlan, sikere több

mint kétséges, ellenkezőleg, majdnem bizonyos, hogy nemzeteket tragédiába torkollnék.

Úgy vélem, hogy az egyetlen járható út a társadalom önálló újraszerveződése független mozgalmak és intézkedések révén. Sajnos a dolgok erejénél fogva az ilyen újraszerveződés lassabban halad, mint az elégedetlenség felhalmozódása. Könnyebb a tömegeket felizgatni, mint a szervezkedés útjában álló lelki akadályokat leküzdeni. (...)

Mit tehet ilyen körülmények között az ellenzék, hogy megelőzze a robbanást? E pillanatban szervezeti ereje elmarad társadalmi tekintélye mögött, félt tehát, hogy felkészületlenül érkezik el a kritikus pillanathoz. A robbanást megelőzni azonban emberi, hazafias és állampolgári kötelességünk. Ezért úgy gondolom, hogy olyan tevékenységi formákat kell kidolgoznunk, amelyeket mindenki követhet függetlenül attól, hogy szervezetileg hozzánk tartozik-e. Ilyen tevékenységi forma például a hivatalosan létező állami és tömegszervezetekben való fellépés. Ha el tudjuk érni, hogy a társadalmi követelések száz és száz hivatalos gyűlésen kerüljenek terítékre, s ha ennek hírért szétviszi sajtónk, akkor a példát sokan fogják követni.

Egy ilyen javaslattal szemben azt az ellenvetést lehet fölhozni, hogy a párt bizonyos csoportjainak malmára hajtja a vizet. (...) Ez igaz, de nem szabad elfelejteni, hogy ebben az országban lehetetlen közéleti vagy társadalmi akcióba bocsátkozni anélkül, hogy az valamilyen módon ne érintse a párton belüli klikkek harcát. Amennyiben az a célunk, hogy engedményeket érjünk el a hatalom részéről, eleve számításba kell vennünk, hogy a hatalom egyik vagy másik frakciója saját céljaira is felhasználja a mi társadalmi mozgalmunkat. (...) Tehetünk úgy, mintha mit sem tudnánk erről az összefüggésről, de nem szabad a naivitásból erényt kovácsolni. Többnyire az a helyzet, hogy nem tudjuk, az apparátus melyik frakciója húz hasznos tevékenységünkől, mi célból stb.: itt tehát közömbösök maradhatunk. De más a helyzet, ha a párt egy frakciója nyilvánosságra hozza a programját. Ebben a helyzetben meg kell határoznunk álláspontunkat, mint ahogy állást kell foglalnunk a hatalom minden fontos döntésével

kapcsolatban. Semmilyen kezdeményezést el nem fogadni, amely a hatalom valamelyik frakciója részéről jön, csak akkor volna jogosult, ha a társadalmi robbanás lehetőségében nem hinnénk, vagy ha a rendszer megdöntésére törekednénk. Fentebb már megmondottam, mit gondolok az azonnali forradalom programjáról. (...)

Azt javaslom tehát, hogy követeléseinkkel jelenjünk meg a hivatalos keretekben. De továbbra is igaz, hogy a rendszer megjavítása az ellenzéknek nem célja, minthogy a rendszert nem tekinti magáénak. E dilemma áthidalásának két útja van:

1. Megmaradni annál a minimálkövetelésnél, hogy a hatalom adjon tájékoztatást nemzetgazdaságunk tényleges helyzetéről s bocsásson nyilvános vitára egy akció-programot.

2. A gazdasági helyzettől függetlenül néhány alapköveteléssel előállni. Ezek három csoportra oszthatók: az elsőbe tartozik a szakmai és érdekvédelmi szervezkedés szabadsága, a sztrájkhoz és a gyülekezéshez való jog, a sajtóban való megszólalás lehetősége. A másik csoport a gazdasági válság megoldásával kapcsolatos: ide tartozik a vállalatok önállósága, a magánparaszti gazdaságok, a kisipar és a magánkereskedelem fejlesztése. Végül egy harmadik csoport: a törvényesség. A második és harmadik csoportba tartozó követelések sorsa természetesen az első helyen említett alapkövetelések kimenetelétől függ. (...)

II.

Negyedszer történik meg Lengyelország közelmúltbeli története folyamán, hogy a munkások megtörik a párt és az állam döntési monopóliumát. De első ízben fordul elő, hogy nincsenek sem utcai tüntetések, sem csatározások a rendőrséggel vagy a hadsereggel, s hogy a pártszékházakat sem gyújtják fel. A munkások megfogalmazzák követeléseiket s egyik sztrájk a másikat követi. Ez a fajta tiltakozás pontosan megfelel az ellenzék által bedobott jelszónak: « Bizottságokat alapítsatok, ne égessetek! » Július

2-i nyilatkozatában a K.O.R.¹ arra szólította föl a dolgozókat, hogy a gyáron belül szervezkedjenek s tartózkodjanak minden olyan megnyilvánulástól, amely ürügyet adhat hatósági beavatkozásra. Ennek a harci formának természetesen hátrányai is vannak. A sztrájkoló csoportok által megfogalmazott követelések szükségképpen helyi jellegűek és a vállalatok keretein belül maradnak² (...) Ráadásul a kicsikart béremelések meggyorsítják azt az inflációs folyamatot, amelynek fő áldozatai a védekezésképtelenek, mindenek előtt a nyugdíjasok. (...)

Az ország gazdasága szétesőben van. Megmenteni csak egy mélyreható reformmal párosult hatalmas közös erőfeszítés bírná. A sztrájkmozgalmat a húsárak emelkedése és a gépipari normák felemelése váltotta ki. A mélyebb ok azonban az ország nyilvánvaló gazdasági csődje valamint az, hogy már senki sem hiszi, hogy a hatalom ezen segíteni tudna. A múlt keserű tapasztalatain okulva a kormány nem meri erőszakkal letörni a sztrájkokat. Abban reménykedik, hogy nagyobb baj nélkül meg tud bírkozni velük. De majd ha öszre az infláció felemésztette a béremeléseket és kiderül, hogy a húsellátás nem javult, a sztrájkok újra fel fognak lángolni. A munkásokban még több lesz a düh és a hatalommal szembeni bizalmatlanság. A hatalom pedig ugyanolyan tehetetlen lesz. Végülis az egyik fél el fogja veszteni a türelmét. Hogy mikor, arra természetesen lehetetlen jóslatokkal előállni.

Nem arról van szó, hogy a sztrájkok ellen volnék. Mint a Társadalmi Önvédelmi Bizottság tagja magam is résztvettem annak a nyilatkozatnak a fogalmazásában, amely a sztrájkolókkal való teljes szolidaritásunkat fejezte ki. Kellenek a sztrájkok: ezeknek révén válnak a munkások társadalmi erővé. Az a pusztá tény, hogy egy munkabrigád követelésekkel áll elő és alkuba bocsátkozik, még akkor

¹ K.O.R.: Társadalmi Önvédelmi Bizottság, a demokratikus ellenzéköt összekötő testület.

² Mint fentebb jeleztük, ez a cikk azelőtt íródott, hogy a munkáskövetelések Gdanskban országos jelleget öltöttek.

is ha sztrájbizottságot nem alakít, a közös cselekvés lekéje, első lépés a független szakszervezetek felé. De számos nagyüzemben és kisebb vállalatnál máris alakultak sztrájbizottságok. (...) A lublini vasutasok sztrájbizottsága pedig folytatja működését és egy üzemi tanács választását készíti elő, holott a sztrájk már befejeződött. (...) Mint látható, a munkások önszervezési képessége a sztrájkokkal együtt növekszik. Amíg ez a lendület tart, a munkásság valóságos erőt képez politikai életünkben.

Jó ideig tartott, amíg vezetőink végre tudomásul vették, milyen csődbe taszították az ország gazdaságát. Pedig az ellenzék és a legkiválóbb szakértők már régóta meghúzták a vészharangot. Végülis a kormány valamennyire számot vetett a helyzettel és mint rendesen, egy sor megszorító intézkedéssel állt elő abban a reményben, hogy így visszafizetheti a nyugati kölcsönöket és újabbakat kaphat. Programjának lényege a behozatal drasztikus csökkentése, ami természetesen elbocsátásokat, áremeléseket és bérbefagyasztást von maga után. Két hét sem kellett hozzá, hogy a programnak ez az utóbbi része összeomoljék. A hatalom visszakozót fúj, hogy elkerüljön egy még nagyobb katasztrófát. Mozgástere azonban igen-igen szűk. A bankóprés nem megoldás, az inflációs béremelések csak még vehemensebb ellenállást váltanak ki. Voltaképpen minden adu kicsúszott a hatalom kezéből. Egyrészt olyan gazdasági válságba vezette az országot, amelyből látszólag nincsen kiút, s az életfeltételek egyre rosszabbodnak. Másrészt minden tekintélyét elvesztette. Erkölcsei tekintélyről ne is beszéljünk: ilyesmivel a kommunista hatalom Lengyelországban soha nem is rendelkezett, kivéve Gomulka hatalomrajutása elején, 1956/57-ben. De odavan a jelenlegi kormányzat adminisztratív hitele is: senki sem hiszi, hogy hivatala ellátására képesnek bizonyul. Ehhez járul az apparátus középső és alsó rétegeinek elégedetlensége. Az apparátust felháborítja, hogy a vezetőség tehetetlen, fél a tömegektől és nem tud döntést hozni; mint a vaskezü intézkedések híve azt követeli, hogy számoljanak le a lázadókkal. Megtörténhet, hogy a vezetőség vagy annak egy része elveszti a fejét és hajlamait követi. Akárhogyan lát is

hozzá a rendcsináláshoz, az eredmény elkerülhetetlenül lázadás lesz, majd pedig nemzeti tragédia.

A hatalomhoz közelálló közgazdászok, szociológusok és szakemberek már évek óta szorgalmaznak egy mélyreható gazdasági reformot a decentralizálás és a piaci mechanizmusok megerősítése irányában. A dolgok jelenlegi állapotában egy ilyen reform a társadalom számos rétege számára életnívócsökkenéssel járna. Ebbe csak akkor nyugodnának bele, ha eleve elfogadnák a reformot. A szakemberek tisztában vannak ezzel a feltétellel s ezért szorgalmaznak egy országos méretű vitát a reformról. Ilyen vita azonban csak akkor lehetséges, ha bizonyos demokratikus változások is történnek a szólás- és a szervezkedési szabadság irányában.

Az ország vezetőinek tudomásul kell venniük, hogy nincs más út. A lengyelek már sokszor megmutatták, hogy képesek áldozatra, ha így kívánja a közjó. A vezetők azonban visszaéltek bizalmukkal, túl sokat hazudtak nekik, túl sokszor csapták be őket. A vezetők ezért joggal tartanak attól, hogy a demokratizálás olyan erőket szabadít föl, amelynek ellenőrzése nem áll módjukban. Az bizonyos, hogy kockázat van. De ha ezt nem merik vállalni, a következmények még súlyosabbak lehetnek még az ő szempontjukból is. Egyszer eljön a nap, amikor a munkások nem nyugszanak bele a látszólagos engedményekbe: e napon a tömegméretű fölkelés elkerülhetetlen lesz.

Vállalni fogja-e a hatalom a demokratizálódás kockázatát? Attól tartok, hogy nem. A népi Lengyelország, amióta csak létezik, a hatalom minden lépcsőfokán az óvatosságot jutalmazza. Akik valaha valamilyen kockázatot vállaltak, kiálltak valamilyen újítás vagy egy határozott program mellett, óhatatlanul lebuktak. A félreállítottak tábora teli van revizionistákkal és dogmatikusokkal, liberálisokkal és erőskezűekkel, kozmopolitákkal és nacionalistákkal. A csúcson azok trónolnak, akik soha nem foglaltak állást, nem hoztak döntést, nem vállaltak kockázatot. Ezekről az emberekről nemigen tudom feltételezni, hogy a társadalom szemében elfogadható reform-programmal állnak elő.

Ezzel szemben meg vagyok győződve arról, hogy a lengyel nemzet a hatalom ellenére is meg tudja oldani a

válságot, s rá tud lépni a demokratizálódás útjára. Az ellenzéknek éppen egy ilyen mozgást kell kezdeményeznie. Nekünk van befolyásunk a munkásságra s a mai helyzetben, amikor a munkásoknak oly nagy szükségük van segítségre, információra, tanácsokra, ezt a befolyást ki is tudjuk terjeszteni. Azon kell lennünk, hogy a munkások önálló intézményes csoportokká szerveződjenek, munkásbizottságokba vagy szakszervezetekbe, vagy esetleg kisa-játítsák, mint a lublini vasutasok, a hivatalos szakszervezeteket. (...) Ha a munkások tárgyalópartnerre szerveződnének, a hatóságok kénytelenek lesznek szóbaállni velük. Mi több, saját érdekükben még azt is el fogják fogadni, hogy a gazdasági vita országos szinten folyjék. Oda kell hatni, hogy reform-programmal álljanak elő. Akkor az ellenzék is előadhatja a magáét. (...)

Közben persze a Szovjetunió is itt van, hadseregével együtt, s erről nem szabad megfeledkeznünk. Jogosan feltehető azonban, hogy a szovjet vezetők nem fognak Lengyelországban egy fegyveres beavatkozás kaladjába bocsátkozni, amíg maguk a lengyelek tartózkodnak attól, hogy a Szovjetunióknak engedelmeskedő hatalmat megdöntsék. Ettől tehát tartózkodnunk kell, egyelőre. A jelenlegi helyzetre érvényes program: egy demokratikusan szervezett társadalom létrehozása, szakmai társulásokkal, szövetkezetekkel, öngazgatással. E társadalomnak egyelőre együtt kell élnie az állam és a párt totalitárius szervezeteivel. Ez utóbbi mindent meg fog tenni, hogy szétzúzza a demokrácia szervezeteit: döntéseiket el fogja sabotálni, harcosait meg fogja próbálni lefizetni vagy kompromittálni, ijeszgetni fog és zsarolni. Védekeznünk kell és lépésről lépésre nagyobb darab terepet elhódítani az apparátustól. (...)

Íme a fordulat. Lehet, hogy túlhaladja erőinket. Az időnk is kevés. De ha mi lengyelek nem szerveződünk meg és megmaradunk a gazdasági követeléseknél, a katasztrófa elkerülhetetlen.